

лет» под названием «Берестье». Город был торговым центром Древнерусского государства на границе с литовскими и польскими владениями. Город часто оказывался в центре военных событий из-за своего пограничного расположения. В 1930 г. Брест первым из белорусских городов получил самоуправление согласно Магдебургскому праву. Современный Брест — крупный промышленный и культурный центр Беларуси. Среди памятников архитектуры — кафедральный Свято-Симеоновский собор 1865 г., кафедральный костел 1856 г., железнодорожный вокзал 1886 г., городские особняки первой половины XIX в., жилые дома XIX — нач. XX вв.

Для снятия национально-специфических барьеров в ситуации понимания того или иного фрагмента чужой культуры, в объяснение значения вводится специфический элемент культуры иностранного учащегося, т. е. в значении одной культуры появляются элементы другой культуры, схожие с элементами исходной, но не совпадающие с ней. При этом облегчается понимание значения слова иностранным учащимся, не утрачивается национально-культурная специфика исходной культуры. Изучение культуры другой страны дает возможность «вовлечь учащегося в диалог культур, познакомить их с общечеловеческими ценностями, дать представление о фоновых знаниях» (В.В. Сафонова) и, как следствие, обеспечить лингвокультурную и познавательную деятельность.

Восприятие и понимание текста образуют единый процесс и определяют смысловую интеграцию текста с обучением.

Владение учащимися социокультурной компетенцией в практической деятельности и повседневной жизни способствует достижению взаимопонимания в процессе устного и письменного общения с носителями русского языка, установлению в доступных пределах межличностных и межкультурных контактов, освоению места и роли родного и русского языков в современном мире.

Таким образом, на всех этапах обучения иностранных студентов русскому языку содержанием социокультурного аспекта являются как системы национально-культурных понятий, так и фактологический материал, раскрывающий специфику культур русского и белорусского социумов. Знакомство с культурой страны изучаемого языка проводится в процессе всего обучения русскому языку. Обучение произношению тесно связывается с лексикой и изучением реалий (информация о стране, ее культуре). Материал, включаемый в обучение, должен иметь образовательную и воспитательную ценность, ориентировать на современность.

САМУЙЛІК Я.Р. (г. Брэст, БрДТУ)

СПЕЦЫФІКА ЎЖЫВАННЯ ТЭРМІНАЎ-СЛОВАЗЛУЧЭННЯЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Асаблівасці функцыянавання назоўніка і прыметніка ў тэрміналогіі мы разгледзелі ў папярэдніх артыкулах [5; 6].

У гэтай працы мы звернем увагу на спецыфіку ўжывання тэрмінаў-словазлучэнняў у беларускай мове.

Сінтаксічны спосаб – спосаб утварэння тэрмінаў шляхам рознага тыпу спалучэнняў – самы прадуктыўны амаль ва ўсіх галінах навукі і тэхнікі. Так, з 342 тэрмінаў глебазнаўства, аграхіміі, меліярацыі 261 тэрмін складаюць спалучэнні

слоў, ці словазлучэнні, напрыклад: залеж тарфяны, размакальнасць глеб, суглінак лёгкі пылаваты, слой глебы дзейны, экран плёначны супрацьфільтрацыйны, экран паглынання вільгаці і інш. Таму тэрміналагічныя словазлучэнні надзвычай шырока выкарыстоўваюцца ў розных тэрмінасістэмах беларускай мовы.

Па сваіх унутраных прыкметах тэрміны-словазлучэнні блізкія да свабодных словазлучэнняў агульнаўжывальнай лексікі. Як вядома, свабодныя словазлучэнні ў беларускай літаратурнай мове ўключаюць словы, што захоўваюць сваё лексічнае значэнне, напрыклад, дзеяслоў ісці спалучаецца з рознымі словамі: ісці ў школу (інстытут, магазін, тэатр, бібліятэку...), ісці з сябрам (братам, сястрою, бацькам...), ісці лесам (полем, лугам, дарогай...), ісці хутка (павольна, лёгка, весела...) і інш. Гэтыя словазлучэнні складаюцца са слоў, паміж якімі ўстанаўліваюцца пэўныя віды сувязі: дапасаванне, кіраванне і прымыканне. Несвабодныя (фразеалагічныя) словазлучэнні вызначаюцца ўстойлівасцю будовы, узнаўляльнасцю, цэласнасцю значэння, якое не выцякае са значэння слоў, што складаюць іх, напрыклад, фразеалагізм ісці ў нагу – гэта гатовая адзінка мовы са значэннем ‘дзеінічаць аднадушна, узгоднена; не адставаць у якіх-небудзь адносінах’, сінтаксічна непадзельная, з’яўляецца адным членам сказа.

Тэрміналагічныя словазлучэнні, як і свабодныя словазлучэнні, выражаюць і абазначаюць састаўное, але адзінае паняцце; асобныя кампаненты шматслоўнай тэрміналагічнай адзінкі выражаюць істотныя прыкметы навуковага паняцця, агульнае значэнне тэрміналагічнага спалучэння вызначаецца семантыкай асобных элементаў. Асноўнай рысай шматслоўных тэрміналагічных адзінак, якая дазваляе выдзеліць іх у асобны клас, з’яўляецца сувязь з тэхнічным паняццем.

Паводле структуры тэрміны-словазлучэнні падзяляюцца на простыя (раскладанне па ступенях, прастора вектарная і інш.) і складаныя (раскладанне вызначніка па элементах, раскладанне на простыя дробы і інш.). Паводле спосабу выражэння галоўнага кампанента тэрміналагічнага словазлучэнні падзяляюцца на іменныя (адказ станоўчы, адлюстраванне сферычнае і інш.) і дзеяслоўныя (выводзіць формулу, вызваляцца ад радыкалу і інш.). Від сінтаксічнай сувязі ў тэрмінах-словазлучэннях –у асноўным дапасаванне і кіраванне; кампаненты часцей уступаюць у атрыбутыўныя і аб’ектна-атрыбутыўныя, значна радзей – у акалічнасныя і аб’ектна-акалічнасныя адносіны: функцыя адваротная, умова інтэгральнасці, умова дастатковая, пункт сканцэнтравання, пераходзіць да ліміту, раскладаць у шэраг і інш.

Паводле спаянасці кампанентаў тэрміналагічнага словазлучэнні падзяляюцца на свабодныя і несвабодныя.

У свабодных тэрмінах-словазлучэннях кожны кампанент па-за тэрмінам можа ўступаць у сувязь з іншымі словамі, напрыклад, у эканоміцы: рынак пакупніка, рынак прадаўца, сегмент рынку, ёмістасць рынку. Разам з тым кожнае слова такіх словазлучэнняў – тэрмін. Напрыклад, фізічны тэрмін лазерная плазма абазначае ‘плазму, якая ўтвараецца пры іанізацыі газу пад уздзеяннем магутнага лазернага выпраменьвання’, а слова плазма як асобны тэрмін абазначае ‘іанізаваны газ, у якім канцэнтрацыя дадатных і адмоўных электрычных зарадаў практычна аднолькавая’.

У несвабодных тэрмінах-словазлучэннях можна выдзеліць кампанент, які ізалявана можа і не быць тэрмінам, напрыклад: бацькоўская фірма, рэвізія кладовак, белы тавар – тэрміны маркетынгу, дзе прыметнікі бацькоўская, белы, назоўнік кладоўка – агульнаўжывальныя словы, якія не маюць тэрміналагічнага значэння, калі ўжытыя па-за тэрмінам.

Паводле ступені сэнсавай злітнасці ўсе сінтаксічныя тэрміны незалежна ад колькасці элементаў падзяляюцца на два тыпы: семантычна непадзельныя і семантычна падзельныя.

Семантычна непадзельныя тэрміны-словазлучэнні нагадваюць фразеалагізмы літаратурнай мовы, паколькі яны не адлюстроўваюць сістэмы пэўных тэрміналагічных паняццяў. Так, батанічныя тэрміны тыпу бабін мур, бабін цвет, богава крэселка, валовыя вочкі, валовы язык, гусіныя лапкі, жабіныя кубачкі, жабіныя вочкі, зязюльчыны слёзы, зязюльчыны ручнікі, зязюльчыны панчошкі, сабачы язык, чортавы пазуры і інш.; геаграфічныя тэрміны тыпу ледніковы млын, ледніковая шапка, ледніковае малако, ледніковы стакан, ледніковы стол, ледніковы грыб, ледніковы язык, мурашыныя кучы і інш. аб'яднаны тым, што яны незразумелыя, і толькі асобныя з іх адлюстроўваюць некаторыя знешнія прыкметы тых з'яў і паняццяў, што яны абазначаюць. Напрыклад: лісахвост каленчаты (лац. *Alopecurus genfculatus*) названы па падабенстве суквецця з хвостом лісіцы і зыходзячы з падабенства па форме асновы сцябла з каленам; гусялапка востралопасцевая (лац. *Alchemilla acutiloba*) – лісце лопасцевае накшталт гусінай лапкі (адсюль і назва); светнік зязюлін (лац. *Coronaria*) – па белай пене, якая выдзяляецца на сцябле, і па цвіценні толькі ў той час, калі кукуе зязюля; мурашыныя кучы 'формы ледніковага рэльефу, уласцівыя многім горным леднікам' – названы па форме, па знешнім выглядзе.

Неабходна адзначыць, што некаторыя даследчыкі нават выдзяляюць фразеалагічныя тэрміны, напрыклад, назвы сузор'яў у астраноміі: Вялікая Мядзведзіца, Валасы Веранікі, Вялікі Пёс, Залатая Рыба; назвы раслін і насякомых у батаніцы: воўчае лыка, баранчык божы, брат і сястрыца, божая кароўка і інш.

Аднак тэрміналагічныя словазлучэнні ці спалучэнні трэба адрозніваць ад фразеалагічных, у якіх кампаненты страцілі сваё лексічнае значэнне. Пад фразеалагізмам прынята разумець устойлівыя, узаўяўляльныя, не менш як двухкампанентныя моўныя адзінкі, якія спалучаюцца са словамі свабоднага ўжывання і маюць цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў іх кампанентаў (калі іх разглядаць на ўзроўні слоў). Напрыклад, фразеалагізм у квадраце 'найвышэйшай ступені' ўзнік у выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага спалучэння, якое ўжываецца ў маўленні матэматыкаў, дзе квадрат 'здабытак ад памнажэння якога-небудзь ліку на самога сябе'. Вось яшчэ некаторыя выразы, якія склаліся ў выніку метафарызацыі састаўных тэрмінаў: абсалютны нуль 'нікчэмны чалавек, зусім бескарысны ў якой-небудзь справе'; ісці (пайсці) па лініі найменшага супраціўлення 'выбіраць найбольш лёгкі спосаб дзеянняў, пазбягаючы перашкод', прыводзіць (прывесці) да агульнага назоўніка 'ліквідуючы адрозненні, ураўноўваць што-небудзь у якіх-небудзь адносінах'; ставіць (паставіць) знак роўнасці паміж кім, паміж чым 'лічыць каго-, што-небудзь зусім аднолькавым,

раўнацэнным, падобным’, узводзіцца (узвесціся) у квадрат ‘значна перабольшацца’ і інш.

Тэрміны-словазлучэнні, якія фармальна дзеляцца на значымыя кампаненты, шырока прадстаўлены ў розных тэрмінасістэмах беларускай мовы. Напрыклад, лінгвістычны тэрмін рэгрэсіўнае вымаўленне ‘ўзнаўленне ў вымаўленні раней страчанага гука пад уплывам традыцыйнай арфаграфіі’ складаецца з двух слоў, якія ў сваю чаргу з’яўляюцца самастойнымі тэрмінамі: рэгрэсіўны – 1) накіраваны ад наступнага члена (элемента) слова, фразы і т.п. да папярэдняга; 2) утвораны шляхам адсячэння афікса, які выдзеліўся ў выніку раскладання) і вымаўленне – 1) характар, асаблівасці артыкуляцыі гукаў маўлення; 2) сукупнасць арфаэпічных нормаў, якія характарызуюць тую ці іншую разнавіднасць пэўнай мовы.

Аднак літаратуразнаўчы тэрмін белы верш ‘нерыфмаваны верш у сілабанічным вершаскладанні’ складаецца з двух слоў, з якіх лексема белы не з’яўляецца тэрмінам, а слова верш – самастойны тэрмін: ‘невялікі літаратурна-мастацкі твор, напісаны вершаванай рытмічнай мовай’.

Паводле спосабу выражэння галоўнага кампанента найбольш пашыраны іменныя (назоўнікавыя) тэрміналагічныя словазлучэнні (з назоўнікам у ролі галоўнага кампанента).

У тэрмінах-словазлучэннях нярэдка мае месца спалучэнне назоўніка з назоўнікам (галоўнае і залежнае слова), напрыклад, у фізіцы і астраноміі: аберацыя святла, Бора пастулаты, вільготнасць паветра, ціск святла, дэфект масы, дысперсія хваляў, дысперсія святла, дыфракцыя святла, доза выпраменьвання, квант энергіі, кольцы Сатурна, кола вышыні, лампа напальвання, лібрацыя Месяца, маса пакою, момант імпульсу, перыяд паўраспаду, пояс задзяка, супрацьстаянне планет, расейванне святла, вынік вымярэння, рэфракцыя святла і інш.

У якасці залежнага кампанента тэрміналагічных словазлучэнняў з галоўным словам агульным назоўнікам могуць выступаць уласныя назоўнікі, якія называюць законы, формулы, ураўненні, правілы, з’явы, вопыты і інш. паводле прозвішча іх адкрывальнікаў, напрыклад: Авагадра закон (А. Авагадр – італьянскі фізік і хімік); Ампера закон (А.М. Ампер – французскі фізік); Архімеда закон (Архімед – старажытнагрэчаскі вучоны); Гей-Люсака закон (Ж.Л. Гей-Люсак – французскі вучоны); Гука закон (Р. Гук – англійскі вучоны); Дальтона закон (Дж. Дальтон – англійскі фізік і хімік); Кеплера закон (І. Кеплер – нямецкі астраном); Кулона закон (Ш. Кулон – французскі фізік); Ленца закон (Э.Х. Ленц – рускі фізік); Ньютана законы (І. Ньютан – англійскі вучоны); Ома закон (Г.С. Ом – нямецкі фізік); Паскаля закон (Б. Паскаль – французскі вучоны); Фарадэя закон (М. Фарадэй – англійскі фізік); Шарля закон (Ж. Шарль – французскі вучоны); Бальмера формула (Я. Бальмер – швейцарскі настаўнік); Тарычэлі формула (Э. Тарычэлі – італьянскі вучоны); Томпсана формула (У. Томпсан – англійскі фізік); Маера ўраўненне (Ю.Р. Маер – нямецкі вучоны); Максвела ўраўненне (Дж. Максвел – англійскі вучоны); Кірхгофа правіла (Р.Г. Кірхгоф – нямецкі фізік); Комптана з’ява (А.Х. Комптан – амерыканскі фізік); Пельцэ з’ява (Ж. Пельцэ – французскі фізік); Майкельсона вопыт (А. Майкельсон – амерыканскі вучоны); Штэрна вопыт (О. Штэрн – нямецкі

фізік); Ферма прынцып (П. Ферма – французскі матэматык); Цэльсія шкала (А. Цэльсій – шведскі астраном і фізік) і інш.

Такога тыпу тэрміны характэрны навуцы і сэння, напрыклад, у эканоміцы: піраміда Маслава, індэкс Нільсана, рэйтынг Нільсана, антытрэстаўскі закон Шэрмана, мадэль М. Гардона, акт Ланхэма, закон Энгеля і інш.

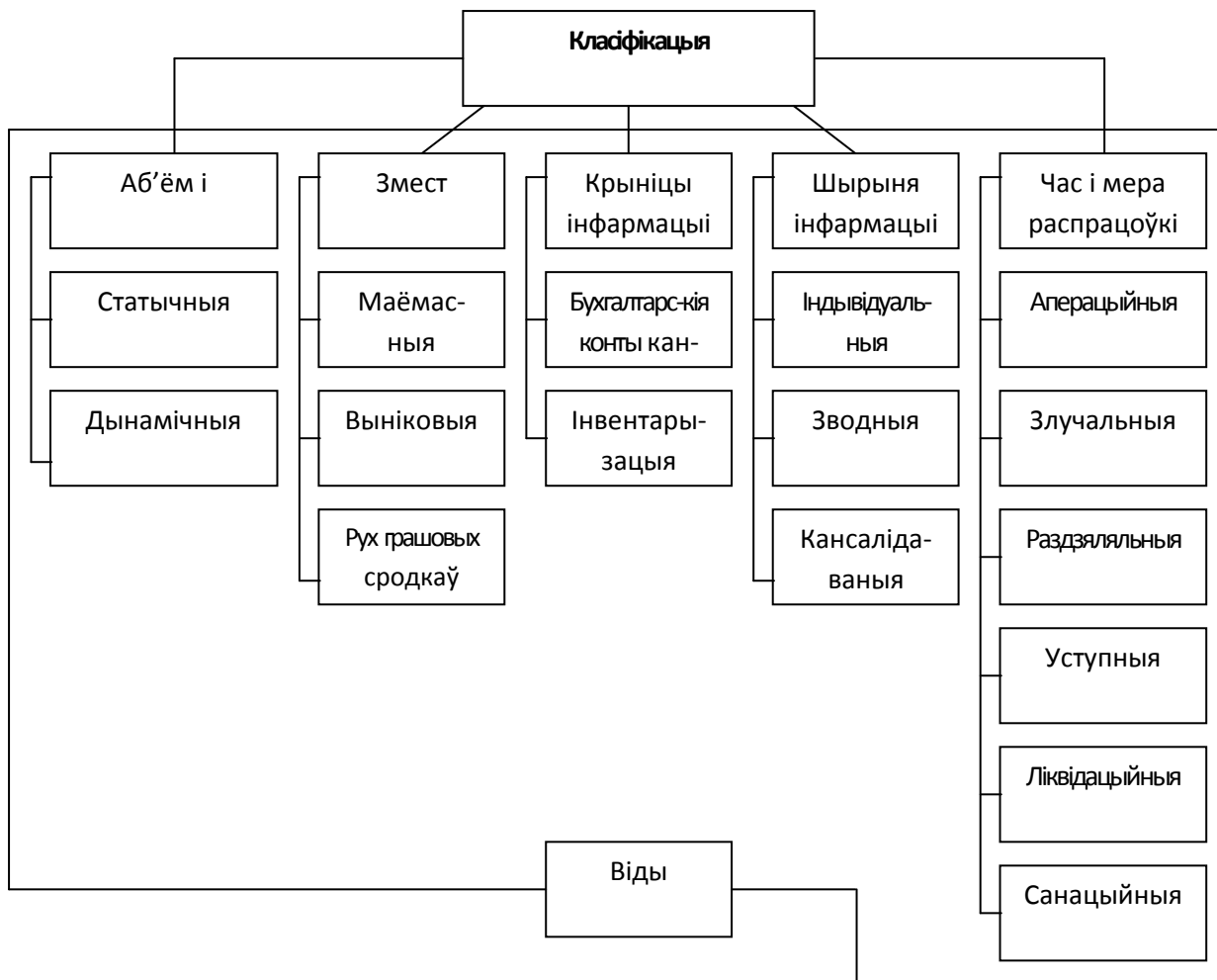
Часам у склад залежнага кампанента тэрмінаў-словазлучэнняў уваходзяць два прозвішчы адразу, носьбіты якіх мелі непасрэднае дачыненне да адкрыцця, напрыклад: Джоўля-Ленца закон (Дж. П. Джоўль – англійскі фізік, Э.Х. Ленц – рускі фізік); Клапейрона-Мендзялеева ўраўненне (Б. Клапейрон – французскі фізік, Д.І. Мендзялееў – рускі вучоны); Тыцыуса-Бадэ правіла (І. Тыцыус, І. Бадэ – нямецкія астраномы); Франка-Герца вопыт (Дж. Франк, Г. Герц – нямецкія фізікі); Штэрна-Герлаха вопыт (О. Штэрн, В. Герлах – нямецкія вучоныя); Чаранкова-Вавілава выпраменьванне (П.А. Чаранкоў, С.І. Вавілаў – рускія фізікі) і інш.

Значна радзей у розных тэрмінасістэмах беларускай мовы сустракаюцца спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі пры іх, напрыклад, у філасофіі: вымярэнне ў сацыялогіі; у эканоміцы: задача пра коміваяжора, задача аб назначэннях; у менеджменце: адмаўленне ад іску, размеркаванне па працы; у маркетынгу: “ад дзвярэй да дзвярэй”, асігнаванні на сродкі рэкламы, вывадзенне на рынак, выдаткі на захаванне, забарона на перадачу, заканадаўства па абароне інтарэсаў спажывцоў, заяўка на паслугу, кансалтынг па менеджменце, кантора вытворцы па збыце, кіраўніцтва па закупках, націск з боку канкурэнтаў і інш.

Як мы ўжо адзначалі ў папярэдніх артыкулах, па-першае, прыметнік у складзе тэрміна, як правіла, не можа мець формаў ступеней параўнання (нават калі гэта якасны прыметнік), напрыклад, у біялогіі: макрыца чырвоная (*Anagallis arvensis*) і макрыца белая (*Stellara media*) і інш.; па-другое, спалучэнне прыметніка з назоўнікам найбольш пашырана ў якасці тэрміналагічных словазлучэнняў, дзе прыметнік, выступаючы ў ролі азначэння, усё ж выконвае не якасную характарыстыку, а ўдакладняльную, абмежавальную, класіфікацыйную. Для прыкладу возьмем схему “Класіфікацыя бухгалтарскага балансу” (гл. табліцу).

Выкарыстанне тут прыметнікаў аперацыйны, злучальны, раздзяляльны, уступны, ліквідацыйны і інш. у спалучэнні з назоўнікам баланс вядзе да страты прыкметы, да змен у семантыцы спалучэння. Так, прыметнік уступны мае значэнні: 1) які з’яўляецца ўступам да чаго-небудзь; пачатковы; 2) звязаны з паступленнем, абумоўлены паступленнем куды-небудзь. Тэрмін уступны баланс называе від бухгалтарскіх папер паводле часу, мэты і зместу яго афармлення ці распрацоўкі.

Асабліва пашырана спалучэнне прыметніка з назоўнікам у якасці тэрмінаў-словазлучэнняў у адносна ўсталяваных тэрміналогіях пэўных галін навукі і тэхнікі, напрыклад, у філасофіі: аксіяматычны метада, аналітычныя суджэнні, вульгарная сацыялогія, грамадскае быццё, другасныя якасці, ідыяграфічны метада, каштоўнасныя арыентацыі, лагічны эмпірызм, натуральнае права, першасныя якасці, суб’ектыўны дух і інш.

У складзе тэрміналагічных словазлучэнняў у якасці залежнага кампанента часам ужываюцца прыметнікі, што ўтвораны ад уласных назоўнікаў. Яны абазначаюць: 1) геаграфічныя назвы, напрыклад: Сіхатэ-Алінскі метэарыт – жалезны метэарыт, які ўпаў у 1947 г. у адгор'ях Сіхатэ-Аліня; Тунгускі метэарыт – касмічнае цела, выбух якога 30 чэрвеня 1908 г. выклікаў гіганцкую катастрофу ў басейне ракі Падкаменная Тунгуска; мілецкая школа – старажытнагрэчаская філасофская школа, якая ўзнікла ў VI ст. да н.э. у Мілеце; дэльфійскі метад, ці метад Дэльфа, – метад экспертнай ацэнкі будучага, г.зн. экспертнага прагназавання, паходзіць ад назвы старажытнагрэчаскага горада Дэльфы, вядомага ў гісторыі храмам з аракулам Апалона; 2) прозвішчы вучоных, напрыклад: броўнаўскі рух – (Р. Броўн – англійскі батанік); рэнтгенаўскія промні (К. Рэнтген – нямецкі фізік) і інш.

Адметнасцю сучаснай беларускай навуковай тэрміналогіі з'яўляюцца трох- і больш кампанентныя тэрміны словазлучэнні. Іх узнікненне, відаць, звязана з тым, каб удакладніць, дапоўніць галоўнае слова, больш поўна, дэталёва і канкрэтна выразіць абазначанае паняцце, адлюстраваць найбольшую колькасць прыкмет паняцця, а магчыма, і з тым, што адсутнічаюць аднаслоўныя тэрміны.

У трох- і больш слоўных тэрмінах галоўным словам таксама выступае назоўнік, напрыклад, у эканоміцы: акордная зароботная плата, бюджэтныя ўстановы і арганізацыі, Еўрапейскі інвестыцыйны банк, кантрольны пакет акцый, кан'юнктура таварнага рынку, метады бухгалтарскага ўліку, падатак на дабаўлены кошт, рахункі і падвойны запіс, рэзервовы фонд прадпрыемства, свабодна канверсаваная валюта; у маркетынгу: асноўная ідэя рэкламнага тэксту,

дагаворная вертыкальная маркетынгавая сістэма, сегментацыя ў залежнасці ад паводзін на рынку, дадатковая праграма стымулявання збыту, рэкламаванне заслуг арганізацыі для стварэння рэпутацыі, вартасць маркетынгавых затрат для забеспячэння патрэбнага эканамічнага эфекту і інш.; у металургічнай вытворчасці: адвод ахалоджанай вады, балка каробчатага сячэння, удзіманне прыроднага газу, ўключэнне вогнетрывалага матэрыялу, цыкл выпуску плавак, адпал у каўпаковай печы, валока для гідрадынамічнага валачэння, ліст для глыбокай выцяжкі, барабан для ачысткі адлівак, латок для выпуску чыгуну, прыстасаванне для гідразбівання акаліны, лінія папярочнай рэзкі паласы, працэс прамога атрымання жалеза, нанясенне пакрыцця метадам пагрузэння, тэмпература змотвання паласы ў рулон; абцісканне ў лініі бесперапыннай разліўкі, накапляльнік паласы на выхадзе з агрэгата і інш.

У састаўных тэрмінах, як можна заўважыць, структура розная, колькасць кампанентаў вагаецца ад двух да пяці і, значна радзей, больш.

Часам у сучаснай беларускай мове назіраецца замена шматслоўных тэрмінаў аднаслоўнымі намінацыямі, напрыклад: асоба, якая праводзіць апытанне – інтэрв’юер; маркіроўка этыкеткай – этыкетаж; схема размяшчэння – кампануюка, планіроўка; рэкламны плакат – поўстар; вядучы прэзентацыі тавару – дэманстратар і інш.

Састаўныя тэрміны падобныя да простых перш за ўсё тым, што яны абазначаюць адно цэласнае паняцце. Без ніякай шкоды для зместу тэрміна яго састаўную форму можна замяніць простаю. Аднак на практыцы гэта не заўсёды можна зрабіць. Для прыкладу возьмем слоўнік-даведнік па маркетынгу, дзе даецца пераклад тэрмінаў, як правіла, аднаслоўных ці двухслоўных з англійскай мовы на рускую, беларускую, нямецкую і французскую мовы. У беларускім варыянце яны шматслоўныя: Art – мастацкае афармленне рэкламнай аб’явы; Budget – крама з таннымі таварамі; Branding – забеспячэнне тавару гандлёвай маркай; Attitude measurement – даследаванне і ацэнка адносін спажываўца да чаго-небудзь; Back end – дзейнасць фірмы пасля атрымання заказу ад кліента (у прамым маркетынгу); Business mix – структурныя кампаненты дзелавой актыўнасці і інш.

Часткова састаўныя тэрміны ўсё ж з часам спрашчаюцца, утвараючы складаныя словы, напрыклад: капітальныя ўкладанні – капукладанні, агітацыйная кампанія – агіткампанія, дзяржаўнае страхаванне – дзяржстрах; абрэвіятуры, напрыклад: Амерыканская асацыяцыя маркетынгу – ААМ; ASI (Audience Surveys in ce) – АСІ («Одыенс сэрвэйз»); Еўрапейская эканамічная супольнасць – ЕЭС; Дзяржаўная сістэма навукова-тэхнічнай інфармацыі Рэспублікі Беларусь – ДСНТІРБ; тэхніка-эканамічная інфармацыя – ТЭІ; універсальная сістэма першаснай уліковай дакументацыі – УСПУД), або замяняюцца іншамі слоўнамі, напрыклад: высокі попыт на які-небудзь выраб у рознічным гандлі – блоўаўт; аднаразовае ўзнагароджанне пры куплі дарагога тавару – рэбэйт; даведнік цэн па відах і гатунках тавараў або па відах паслуг – прэйскурант; невялікае рэкламнае агенцтва, якое аказвае паслугі пераважна творчага характару – буцік; прамежкавы пазітыў – лаванда; уладальнік сельскагаспадарчага прадпрыемства – фермер; складаны зычны гук – афрыката; дзеючая асоба –

суб'ект; час адпачынку з суботы да панядзелка – уік-энд і інш. [1, с. 14–18, 28–29; 2, с. 22, 179, 315, 352, 375, 378; 3, с. 72–74, 189–196, 220–223; 4, с. 85–86; 5; 6].

Такім чынам, ужыванне тэрмінаў-словазлучэнняў у беларускай мове мае сваю спецыфіку:

– па-першае, сінтаксічны спосаб утварэння тэрмінаў самы прадуктыўны амаль ва ўсіх тэрмінасістэмах беларускай мовы;

– па-другое, па сваіх унутраных прыкметах тэрміналагічныя словазлучэнні блізкія да свабодных словазлучэнняў агульнаўжывальнай лексікі, таму яны, як і свабодныя словазлучэнні, выражаюць і абазначаюць састаўное, але адзінае паняцце; асобныя кампаненты шматслоўнай тэрміналагічнай адзінкі выражаюць істотныя прыкметы навуковага паняцця, агульнае значэнне тэрміналагічнага спалучэння вызначаецца семантыкай асобных элементаў; асноўнай рысай шматслоўных тэрміналагічных адзінак, якая дазваляе выдзеліць іх у асобны клас, з'яўляецца сувязь з тэхнічным паняццем;

– па-трэцяе, паводле структуры і спосабу выражэння галоўнага кампанента тэрміна-словазлучэнні адпаведна падзяляюцца на простыя і складаныя, на іменныя і дзеяслоўныя; асноўны від сінтаксічнай сувязі ў такіх словазлучэннях – дапасаванне і кіраванне; кампаненты часцей уступаюць у атрыбутыўныя і аб'ектна-атрыбутыўныя, значна радзей – у акалічнасныя і аб'ектна-акалічнасныя адносіны;

– па-чацвёртае, паводле спаянасці кампанентаў тэрміналагічныя словазлучэнні падзяляюцца на свабодныя і несвабодныя; у свабодных тэрмінах-словазлучэннях кожны кампанент па-за тэрмінам можа ўступаць у сувязь з іншымі словамі, разам з тым кожнае слова такіх словазлучэнняў – тэрмін; у несвабодных тэрмінах-словазлучэннях можна выдзеліць кампанент, які ізалявана можа і не быць тэрмінам;

– па-пятаяе, паводле ступені сэнсавай злітнасці ўсе сінтаксічныя тэрміны незалежна ад колькасці элементаў падзяляюцца на два тыпы: семантычна непадзельныя і семантычна падзельныя; семантычна непадзельныя тэрміны-словазлучэнні нагадваюць фразеалагізмы літаратурнай мовы, паколькі яны не адлюстроўваюць сістэмы пэўных тэрміналагічных паняццяў і аб'яднаны тым, што незразумелыя (напрыклад, у батаніцы: бабін мур і інш.; у геаграфіі: ледніковы млын і інш.), і толькі асобныя з такіх словазлучэнняў адлюстроўваюць некаторыя знешнія прыкметы тых з'яў і паняццяў, што яны абазначаюць (напрыклад, у батаніцы: гусялапка востралопасцевая 'лісце лопасцевае накшталт гусінай лапкі' і інш.); некаторыя даследчыкі нават вылучаюць фразеалагічныя тэрміны (напрыклад, назвы сузор'яў у астраноміі: Вялікая Мядзведзіца і інш.; назвы раслін і насякомых у батаніцы: брат і сястрыца, божая кароўка і інш.); тэрміналагічныя словазлучэнні ці спалучэнні трэба адраўноўваць ад фразеалагічных, у якіх у выніку метафарызацыі кампаненты страцілі сваё лексічнае значэнне (напрыклад, фразеалагізм у квадраце 'найвышэйшай ступені' ўзнік у выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага спалучэння, якое ўжываецца ў маўленні матэматыкаў, дзе квадрат 'здабытак ад памнажэння якога-небудзь ліку на самога сябе'); тэрміны-словазлучэнні, якія фармальна дзеляцца на значымыя кампаненты, шырока прадстаўлены ў розных тэрмінасістэмах беларускай мовы, прычым кампаненты такіх словазлучэнняў у

сваю чаргу могуць быць ці не быць самастойнымі тэрмінамі (напрыклад, рэгрэсіўнае вымаўленне, але белы верш);

– па-шостае, паводле спосабу выражэння галоўнага кампанента найбольш пашыраны іменныя (назоўнікавыя) тэрміналагічныя словазлучэнні (з назоўнікам у ролі галоўнага кампанента); у тэрмінах-словазлучэннях нярэдка мае месца спалучэнне назоўніка з назоўнікам (галоўнае і залежнае слова); у якасці залежнага кампанента тэрміналагічных словазлучэнняў з галоўным словам агульным назоўнікам могуць выступаць уласныя назоўнікі, якія называюць законы, формулы, ураўненні, правілы, з’явы, вопыты і інш. паводле прозвішча іх адкрывальнікаў, часам у склад залежнага кампанента такіх словазлучэнняў уваходзяць два прозвішчы адразу, носьбіты якіх мелі непасрэднае дачыненне да адкрыцця; значна радзей у розных тэрмінасістэмах беларускай мовы сустракаюцца спалучэнні назоўнікаў з прыназоўнікамі пры іх; як мы ўжо адзначалі ў папярэдніх артыкулах, па-першае, прыметнік у складзе тэрміна, як правіла, не можа мець формаў ступеней параўнання (нават калі гэта якасны прыметнік), па-другое, спалучэнне прыметніка з назоўнікам найбольш пашырана ў якасці тэрмінаў-словазлучэнняў, дзе прыметнік, выступаючы ў ролі азначэння, усё ж выконвае не якасную характарыстыку, а ўдакладняльную, абмежавальную, класіфікацыйную, асабліва пашыраны такія словазлучэнні ў адносна ўсталяваных тэрміналогіях пэўных галін навукі і тэхнікі; у складзе тэрміналагічных словазлучэнняў у якасці залежнага кампанента часам ужываюцца прыметнікі, што ўтвораны ад уласных назоўнікаў, яны абазначаюць прозвішчы вучоных і географічныя назвы;

– па-сёмае, адметнасцю сучаснай беларускай навуковай тэрміналогіі з’яўляюцца трох-, і больш кампанентныя тэрміны словазлучэнні, іх узнікненне, відаць, звязана з тым, каб удакладніць, дапоўніць галоўнае слова, больш поўна, дэталёва і канкрэтна выразіць абазначанае паняцце, адлюстраваць найбольшую колькасць прыкмет паняцця, а магчыма, і з тым, што адсутнічаюць аднаслоўныя тэрміны; у трох- і больш слоўных тэрмінах галоўным словам таксама выступае назоўнік; у састаўных тэрмінах структура розная, колькасць кампанентаў вагаецца ад двух да пяці і, значна радзей, больш;

– па-восьмае, часам у сучаснай беларускай мове назіраецца замена шматслоўных тэрмінаў аднаслоўнымі намінацыямі, або, наадварот, пры перакладзе (слоўнік-даведнік па маркетынгу), як правіла, аднаслоўных ці двухслоўных тэрмінаў з англійскай мовы на рускую, беларускую, нямецкую і французскую мовы ў беларускім варыянце яны шматслоўныя; часткова састаўныя тэрміны ўсё ж з часам спрашчаюцца, утвараючы складаныя словы, абрэвіятуры або замяняюцца іншамоўнымі словамі.

Літаратура

1. Беларуская мова: прафесійная лексіка : вучэб.-метад. рэкамендацыі для студэнтаў I курса тэхн. і экан. спецыяльнасцей / Брэсц. дзярж. тэхн. ун-т ; склад. Я.Р. Самуйлік. – Брэст : БрДТУ, 2012. – 43 с.

2. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2004. – 448 с.

3. Ляшчынская, В.А. Студэнту аб мове: прафесійная лексіка : вучэб. дапаможнік для студэнтаў ВНУ / В.А. Ляшчынская. – Мінск : УП “ІВЦ Мінфіна”, 2003. – 243 с.

4. Маршэўская, В.В. Беларуская мова. Прафесійная лексіка: вучэб. дапаможнік / В.В. Маршэўская. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 274 с.

5. Самуйлік, Я.Р. Адметнасці ўжывання прыметніка ў тэрміналогіі / Я.Р. Самуйлік // Аспекты преподавания профессиональной лексики : сб. науч. ст. / Брест. гос. техн. ун-т, Брест. гос. ун-т ; редкол.: Я.Г. Самуйлик [и др.] ; под ред. Н.Л. Макаренко. – Брест, 2013. – С. 105–109.

6. Самуйлік, Я.Р. Асаблівасці функцыянавання назоўніка ў тэрміналогіі / Я.Р. Самуйлік // Теория и практика обучения русскому языку как иностранному и другим лингвистическим дисциплинам в высшей школе : сб. науч. ст. / Брест. гос. ун-т, Брест. гос. техн. ун-т ; редкол.: Л.А. Годуйко, Т.М. Лянцевич ; под общ. ред. О.Б. Переход. – Брест, 2014. – С. 99–106.

Л.В. Скибицкая (г. Брест, БрГУ им. А.С. Пушкина)

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ СТУДЕНТАМИ-ИНОСТРАНЦАМИ ЖАНРОВО-СТИЛЕВЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ПРОИЗВЕДЕНИЙ РУССКОГО ФОЛЬКЛОРА

В настоящей статье представлены результаты преподавания студентам-иностранцам основных сведений по русскому фольклору. Знакомство с русским фольклором являлось составной частью курса «Русская литература», который предлагался слушателям из КНР в течение 2007–2009 гг. на подготовительном отделении Брестского государственного университета имени А.С. Пушкина.

При составлении рабочей программы курса и реализации ее основных положений в ходе преподавания учитывались особенности ментальности слушателей. Например, изучение русского устного народного творчества опиралось на связи с китайским фольклором, что, несомненно, способствовало более прочному усвоению иностранными гражданами специфики русской фольклорной традиции.

То, что с изучения фольклора началось постижение слушателями произведений русской литературы, имело, на наш взгляд, мировоззренчески и методологически верное значение. Русский фольклор представляет собой не только «набор» текстов, обрядовых знаний, но и свод народной мудрости, выраженной в поэтическом слове. По сути, тематическое поле, основные средства образности, ключевые образы-символы оформились в лоне народной словесности и определили национальную составляющую литературы.

Стадию устного народного творчества прошли все народы, сформировав национальные модели фольклора, между которыми сходства не так уж и мало. Так, в фольклоре всех народов имеются жанры сказки, песни, пословицы и загадки. Закономерно, что именно названные жанры и стали объектом изучения на занятиях с иностранными слушателями.

Один из важнейших факторов, обусловивших включение в программу блока «Русский фольклор» (помимо собственно литературоведческой, методической мотивации), – огромная роль устного народного творчества в культуре Китая. Современный исследователь китайского фольклора отмечает: «Причина такой значимости фольклора в культуре Китая заключается в особом почитании традиции и всего, что с ней связано. Прошлое для китайца является истоком, началом, к которому человек приближается в течение жизни, достигая после смерти. Поэтому «вектор времени» обращен не вперед, а назад. Созданное «прежде-рожденными» считается эталоном, идеальным образцом» [1].